

І. М. Фецько

Львівський національний університет імені Івана Франка

**Мовні особливості термінів
на позначення довідкових музейних елементів
та інформаційних структур**

Фецько І. М. Мовні особливості термінів на позначення довідкових музейних елементів та інформаційних структур. У статті проаналізовано особливості термінів на позначення довідкових музейних елементів та інформаційних структур з погляду походження, розглянуто синонімічні відношення в українській музейній термінології, виявлено низку граматичних ознак термінів музейництва, досліджено систему термінів у структурному аспекті, з'ясовано специфіку її елементів.

Ключові слова: *термін, музейна термінологія, синоніми, терміни-словосполучення.*

Фецько И. М. Языковые особенности терминов на обозначение справочных музейных элементов и информационных структур. В статье проанализированы особенности терминов на обозначение справочных музейных элементов и информационных структур с точки зрения происхождения, рассмотрены синонимические отношения в украинской музейной терминологии, выявлен ряд грамматических признаков терминов музейства, исследована система терминов в структурном аспекте, выяснена специфика ее элементов.

Ключевые слова: *термин, музейная терминология, синонимы, термины-словосочетания.*

Fetsko I. M. Linguistic specificity of terms to designate reference museology elements and information structures. The article analyses the specificity of terms to denote reference museum elements and information structures in terms of origin. It examines synonymic relationships in Ukrainian Museum terminology, reveals a number of grammatical markers of the terms in question, researches the system of the terms in the structural aspect, clarifying the specificity of its elements.

Key words: *term, museum terminology, synonyms, term combinations.*

Наукова термінологія — вище породження людської думки, при тому національної за своїми витокami, міжнародної за своїм поширенням серед різних народів світу. Саме в термінології закодовано історію і культуру народу. Розбудова термінологічних систем — складна і важка справа. Термінологія не постає відразу, а, звичайно, витворюється самим життям упродовж віків. Термінологічна лексика займає помітне місце у словниковому складі будь-якої розвиненої літературної мови. Безперервно поповнюючись новими одиницями, вона становить ту частину словника, розвиток якої відбувається найбільш інтенсивно [10:82].

Термінологічна лексика має диференційні ознаки від загальноживованої лексики, серед яких найважливішими є системність, стилістична нейтральність, тенденція до однозначності в межах термінологічного поля, наявність точної дефініції та ін.

Усі аспекти наукового, технічного й соціального розвитку суспільства, їхня багатогранна динаміка знаходять своє втілення в мові й насамперед у термінології як одній з під-

систем мови, що найдинамічніше розвивається. Цей факт зумовлює підвищене зацікавлення лінгвістів мовними проблемами терміна загалом й особливостями формування й функціонування певних терміносистем.

За останні декілька десятиліть з'явилася низка праць із вивчення термінології окремих галузей. У своїх працях цю проблему активно розробляють термінознавці І. Кочан, А. Д'яков, Т. Кияк, З. Куделько, Л. Симоненко, Г. Наконечна, Н. Овчаренко, Г. Онуфрієнко та ін. [4:200].

Термінологія музейництва становить великий і надзвичайно важливий пласт словника української мови. Увага до термінології та її розбудови на власній мовній основі, ступінь опрацювання та впорядкування, стан і глибина наукового вивчення — це показники рівня розвитку держави, національної культури в конкретних її проявах. Українська музейна термінологія, не дивлячись на бурхливе піднесення термінознавства, ще не була об'єктом детального аналізу й потребує всебічного наукового опрацювання. Окремі аспекти музейної

лексики досліджували Р. Микульчик, П. Слободян [7] та О. Перелигіна [11].

Актуальність дослідження пов'язане зі зростанням зацікавленості українських науковців термінологією різних галузей знань загалом і музейної зокрема, а також їхніми пошуками шляхів розв'язання нагальних практичних проблем розбудови новітніх терміносистем у сучасній українській літературній мові.

Метою статті є дослідити особливості термінів на позначення довідкових музейних елементів та інформаційних структур з погляду походження, семантики та структури.

Термінологія відрізняється від інших шарів лексики значною кількістю запозичень з інших мов, що, з одного боку, є ознакою міжнародного статусу науки та її галузей, а з другого — стає наріжним каменем для осіб, непричетних до неї. Запозичення в науковій термінології чимало учених розглядає як межу між штучними і природними мовами. У наукових працях останніх років іншомовні слова трактують як нормальну функцію лінгвістичного життя (В. Лейчик, Г. Онуфрієнко), яка набуває особливої перспективності й унаслідок цього заслуговує на серйозну увагу дослідників. Такі терміни не займають у мові ізольованого місця. Вони відмінюються, входять до словосполук і фраз, утворюють похідні.

Вивчаючи причини лексичних запозичень у музейній лексиці, можна виділити екстралінгвістичні та лінгвістичні чинники, які визначають це мовне явище. До екстралінгвістичних чинників, що впливають на розвиток лексичних запозичень, належать тісні міжнародні взаємини між носіями мови. Найбільш типова форма впливу, що зумовлена такими зв'язками, — запозичення слова разом із запозиченням речей чи понять. Другий екстралінгвістичний чинник пов'язаний з позначенням за допомогою запозичуваного слова деякого спеціального виду предметів, які до цього часу називалися українськими чи раніше запозиченими словами. Вплив цього чинника зумовлений потребою в спеціалізації предметів та понять [9:135].

У системі термінів, що позначають довідкові музейні елементи та інформаційні структури, найбільш ранніми стали запозичення із класичних мов — грецької та латинської. **Грецизми** в аналізованій лексиці репрезентовані такими лексемами: *іколотека* (гр. зображення і ...тека) — збірка малюнків (рослин, тварин тощо) у систематизованому порядку; *картотека* (гр. лист папіруса і місце зберігання) — система карток з довідками,

обліковими чи ін. даними; *фонотека* (звук і сховище) — зібрання фонограм та ін.

Міжнародний словниковий фонд в основі утворився з **латинських** елементів, які також є в назвах довідкових музейних елементів та інформаційних структур: *анотація* (лат. зауваження, примітка) — коментар до залу, розділу, теми, комплексу чи до окремого експонату; *експлікація* (лат. пояснюю, розгортаю) — текст, що пояснює значення символів, умовних позначок в експозиції; *індекс* (лат. вказую) — упорядкований певним чином (звичайно у алфавітному порядку) перелік назв або предметів, які містяться у праці, звичайно з посиланням на сторінки, на яких вони розглядаються; *тезаурус* (лат. скарб, множина, скарбниця) — антична скарбниця та ін.

Серед запозичень термінів на позначення довідкових музейних елементів та інформаційних структур значну за обсягом групу, за нашими спостереженнями, становлять **англійські** слова, наприклад: *буклет* (англ. книжечка) — ілюстрована продукція рекламно-видавничої діяльності музею з коротким текстом для популяризації експозиції, музейної збірки, окремих пам'яток природи, а також для інформації про музей; *інтернет* (англ. інтернет) — назва міжнародної інформаційної структури, утвореної на основі об'єднання локальних і регіональних комп'ютерних мереж для обміну інформацією; *сервер* (англ. обслуговувальний) — апаратно-програмний вузол у локальних комп'ютерних мережах, який керує рештою вузлів мережі; *файл* (англ. шухляда, папка) — набір інформації, однотипної за структурою і способом використання в комп'ютері, який у процесі обробки і передачі розглядається як єдине ціле та ін.

До незначних запозичень цієї групи термінів зараховуємо **французькі** слова: *анкета* (розслідування, дослідження, репортаж) — опитувальний аркуш із переліком питань для виконання економічних, соціологічних та ін. обстежень; запозичення з **арабської** мови: *шифр* (араб. нуль) — умовне позначення окремих складових частин музейних фондів (груп, розділів і підрозділів фондів та окремих колекцій).

Поширеним типом лексико-семантичних відношень є синонімія, тобто наявність слів із близькими або тотожними значеннями, але відмінною звуковою формою [12:42]. Синонімія в термінології має певні відмінності від синонімії в загальнонавчальній лексиці. Це відсутність експресивності, стилістична диференціація в межах наукового стилю, диференціація за сферами використання та ін. Щодо

явища синонімії в термінології погляди дослідників не є однозначними. Одні вчені не визнають її існування в терміносистемах, але допускають існування термінів-дублетів, інші — підтримують думку щодо наявності синонімів, хоча вважають, що в термінології трапляються лише термінологічні пари на відміну від загальнолітературної мови, де існують цілі синонімічні ряди [2:247].

Певні особливості вияву синонімічних відношень має кожна конкретна галузь знань, що пов'язано зі своєрідністю формування та структурою її категорійно-поняттєвого апарату.

Під час аналізу в дослідженні термінів на позначення довідкових музейних елементів та інформаційних структур вирізняємо такі види структурних термінів-синонімів, серед яких спостерігаємо: а) паралельне використання однослівних термінів: *вступ* — *орієнтування*, *індекс* — *показчик*, *итандорти* — *описи* та ін.; б) паралельне використання однослівного терміна і словосполучення: *анотація* — *пояснювальний текст*, *форпроект* — *генеральне вирішення експозиції*, *шифр* (у музейних фондах) — *склад природничо-музейних фондів та ін.*; в) паралельне вживання термінів-словосполучень: *наукова атрибуція* — *наукова категоризація*, *експозиційний образ* — *музейний образ*, *зображальна пам'ятка* — *зображальне джерело*, *інформативна модель музею* — *наукова модель музею*, *комунікативна модель музею* — *освітня модель музею*, *наукова модель музею* — *інформативна модель музею*, *номенклатурний етикетаж* — *заголовковий етикетаж*, *облікова картотека* — *генеральна картотека*, *пояснювальна анотація* — *пояснювальний текст* та ін.

Крім синонімії, багатьом галузевим термінологіям властива й варіативність. Варіативність є однією з іманентних характеристик мови, її фундаментальною властивістю. Актуальність вивчення проблем варіативності в термінології зумовлена тим, що їхнє вирішення сприяє глибшому розумінню багатьох аспектів діяхронного розвитку й синхронного функціонування терміносистем, оскільки варіантні відношення — важливий системотворчий, структурно значущий чинник у кожній мові, який наявністю інваріанта й варіантів організовує множину лексичних одиниць у систему, моделює варіантно-інваріантну будову світу [6]. Хоча існують і протилежні думки, що це недолік мови [1].

Серед науковців немає одностайності у трактуванні поняття *варіант*. Намагаючись

розмежувати варіанти й синоніми, деякі дослідники починають зараховувати до варіантів лише однокореневі утворення, семантична близькість яких ґрунтується на тотожності граматичної функції. Виділяючи словотвірні чи морфологічні варіанти як явища, пов'язані із тотожністю одиниці, не враховують структуру цих одиниць, а саме те, що однокореневі одиниці, навіть ідентичні за своїм значенням, не можуть бути варіантами того самого слова вже тому, що вони утворені за допомогою словотворення, тобто основного способу творення слів у мові [5: 14]. Серед термінів на позначення довідкових музейних елементів та інформаційних структур виявлено синтаксичні варіанти – словосполучки з різними можливими видами граматичного зв'язку в термінологічних словосполучках: *екскурсійний маршрут* — *маршрут екскурсії*, *орієнтаційна система* — *система орієнтації*, *предметний показчик* — *показчик назв музейних предметів*, *тезаурус музею* — *музейний тезаурус* та ін.

За частиномовною належністю серед термінів наявні лише терміни-іменники. З-поміж них виділяємо терміни-іменники **чоловічого роду** (*атлас*, *буклет*, *етикетаж*, *індекс*, *інтернет*, *сервер*, *тезаурус*, *файл*, *шифр*), **жіночого** (*анкета*, *анотація*, *експлікація*, *етикетка*, *іконотека*, *карта*, *картотека*) та **середнього** (*датування*, *орієнтування*, *погашення* та ін.).

За структурним складом термінів терміносистема складається з двокомпонентних та багатоконпонентних термінів. Серед музейних термінів цієї семантичної групи переважають двокомпонентні терміни. За частиномовним вираженням складників термінів музейництва серед двокомпонентних структур можна виокремити такі різновиди терміносполук: іменник + іменник (*анкета відвідувача*, *відвідуваність музею*, *історія музею*, *легенда карти*, *маршрут екскурсії*, *мова експозиції*, *номер надходження*, *портфель екскурсовода*, *рубрика анотації* *тема комплектування* та ін.) та прикметник + іменник (*географічна картотека*, *документальна пам'ятка*, *екскурсійна тематика*, *екскурсійний маршрут*, *експозиційна легенда*, *експозиційна тема*, *експозиційне рішення*, *експозиційний маршрут*, *експозиційний образ*, *електронний облік*, *зображальна пам'ятка*, *інвентарна картотека*, *музейна мова* та ін.).

Чималу кількість термінів серед назв довідкових музейних елементів та інформаційних структур становлять трикомпонентні сполучки, які найчастіше виникають як ускла-

днення двокомпонентних словосполук й утворені за такими моделями: іменник + іменник + іменник (*граматика дизайну експозиції, джерело фінансування музею* та ін.), іменник + прикметник + іменник (*атрибуція музейного предмета, схема експозиційного залу* та ін.), прикметник + іменник + іменник (*джерельна база експозиції, ескізний проєкт експозиції, комунікативна модель музею, наукова модель музею, монтажний лист експозиції* та ін.), прикметник + прикметник + іменник (*кільцевий експозиційний маршрут, лінійний експозиційний маршрут* та ін.).

Серед терміносполук музейництва зафіксовано й невелику кількість багатоконпонентних, які мають різну кількість складників, зокрема чотирикомпонентні (*інформаційний потенціал музейного предмета, комунікативний потенціал музейної експозиції, лінійна схема побудови експозиції*). Дериваційною базою для творення чотирикомпонентних термінів є словосполуки з меншою кількістю компонентів, як правило — трикомпонентні.

Отже, серед термінів на позначення довідкових музейних елементів та інформаційних

структур частка терміносполук (із двома, трьома та більше компонентами) є найбільшою, що вказує на активне формування цієї терміносистеми.

Таким чином, одним з основних завдань сучасної лексикології є вивчення системності лексики. Семантичний аналіз великих лексичних шарів має істотне значення не лише для описової лексикології і практичної лексикографії, а й для всієї лінгвістичної теорії. Дослідження кожного окремого фрагмента лексико-семантичної системи допомагає знайти специфічне в тому чи іншому класі слів і глибше зрозуміти загальні системні закономірності мови загалом.

Музейні терміни становлять таку лексику, яка на сучасному етапі збагачується досить інтенсивно, що є яскравим відображенням розвитку мови й суспільства. І в процесі подальшого формування цього словникового фонду справа його вдосконалення набуває дедалі більшого значення. На підставі сказаного можна зробити висновок про багатство й різноманітність музейної лексики, необхідність її вивчення.

Література

1. Вакуленко М. Російсько-український словник фізичної термінології / М. Вакуленко. — К., 1996. — 236 с.
2. Задояна Л. Синонімія в сучасній українській термінології цукрового виробництва / Л. Задояна // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». — 2008. — № 620. — С. 246—249.
3. Климишин О. С. Природнича музейна термінологія : Словник-довідник / О. С. Климишин. — Львів, 2003. — 244 с.
4. Колган О. Антонімія української гірничої термінології / О. Колган // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». — 2008. — № 620. — С. 200—203.
5. Кочан І. Варіанти і синоніми термінів з міжнародними компонентами / І. Кочан // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». — 2008. — № 620. — С. 14—19.
6. Лотте Д. С. Некоторые принципиальные вопросы отбора и построения научно-технических терминов / Д. С. Лотте. — М. : Изд-во АН СССР, 1941. — 78 с.
7. Микульчик Р. Словник-довідник з термінології музейної справи / Р. Микульчик, П. Слободян // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». — 2010. — № 676. — С. 107—110.
8. Микульчик Р. Словник-довідник термінології музейництва / Р. Микульчик. — Львів, 2012. — 128 с.
9. Муляр І. Іншомовні запозичення в меблевій термінолексичі / І. Муляр // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». — 2012. — № 733. — С. 134—138.
10. Панченко С. Термінологія в її історичному розвитку / С. Панченко // Вісник Держ. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології» : матеріали 6-ї Міжнародної наукової конференції СловоСвіт 2000. — 2000. — № 402. — С. 82—84.
11. Перелигіна О. До проблеми вживання терміна «експонат» у музеєзнавчій літературі / О. Перелигіна // Музей ХХІ століття : актуальні проблеми сьогодення : Мат. наук.-практ. конф. до 115-ї річн. Львів. істор. музею. Львів, 12 жовт. 2008 р. / Ред. кол. : О. Роман та ін. ; Львів. істор. музей — Л. : Новий час, 2008. — С. 82—88.

12. Польщикова О. Синонімія в українській телекомунікаційній термінології / О. Польщикова // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». — 2010. — № 675. — С. 42—44.